

Skorec vodní (*Cinclus cinclus*). Foto Petr Lang.

O vodních kosech na Kosím potoce a jeho přítocích

Martin Liška, Muzeum Českého lesa v Tachově

Pro mnohé (nejen) západočeské turisty je Kosí potok oblíbeným místem výletů (i díky zdejší naučné stezce, nedalekým Mariánským Lázním, prameni Čiperka u Michalových Hor, hradu Volfštejn u Černošína a jiným pamětihodnostem), celé generace skautů a jiných táborníků zažily pobyty v bílých týpí na loukách u Caltova, Buchtálu a Jedlové, a skoro každý Západočech potok překračoval alespoň po silnici – ať už známými černošínskými serpentinami, nebo jinde.

Mnozí z nich možná přemýšleli, kde se název potoka vzal, nebo se mohli setkat s různými názvy tohoto toku. Po roce 1945 byl (a dodnes občas je, viz např. Štefáček 2008) používán název Kosový potok, odvozený zřejmě od slova kosa (ať už ve významu zemědělského nástroje, nebo ve významu písčiny výběžek pevniny do moře/řeky – srovnej

například zeměpisné termíny Helská, Kuršská či Viselská kosa – útvary na jižním pobřeží Baltského moře).

Před odsunem původního německy mluvícího obyvatelstva nesl ovšem potok v mapách německý název Amselbach, což je složenina německých slov die Amsel = kos (pták) a der Bach = potok (web1). Je tedy zřejmé, že původní název byl odvozen od jména ptáka (zemědělský nástroj kosa se německy nazývá der Sense, geografický pojem kosa pak die Nehrung pocházející ze středohornoněmeckého nera či litevského neringa; web1). Při obecně známé německé zálibě ve složených slovech nás ale nemůže překvapit, že kořen Amsel se vyskytuje i v jiných německých názvech ptáků – například *Schildamsel* (= štitový kos) pro kosa horského (*Turdus torquatus*), nebo, což nás právě zajímá, *Wasseramsel* (= vodní kos)

Mláďata skorce vodního v hnízdě. Foto Přemysl Tájek.

pro skorce vodního (*Cinclus cinclus*) (web1). Složenina „vodní kos“ není v evropských jazycích pro pojmenování skorce neobvyklá, at jde o chorvatské či srbské jméno *vodenkos*, slovinské *povodni kos*, poněkud zastaralé anglické *Water Ouzel*, či španělské *mirlo acuático*. Kos černý (*Turdus merula*) je (i v dobách německého osídlení západních Čech byl) velmi hojný a rozšířený obyvatel celého území, kterým Kosí potok protéká. Skorec vodní je však pták vázaný na samotnou říčku a její bezprostřední okolí. Je nepochybné, že místní obyvatelstvo skorce dobře znalo. Hnízdí někdy i přímo ve mlýnech nebo na jiných stavbách v těsné blízkosti řeky a není těžké jej pozorovat při lovu, takže se lze domnívat, že název Kosího potoka je odvozen spíše od hojného výskytu skorce vodního, než od běžného výskytu „nevodního“ kosa. Pravdu se ovšem zřejmě nikdy nedozvíme. Nicméně pro mne osobně je tato hypotéza velmi lákavá – skorec i Kosí potok jsou pro mne srdeční záležitosti.

Na Kosím potoce byl skorec zaznamenán velmi pravidelně a často všemi ornitology působícími na Tachovsku, byť znalosti o jeho rozšíření byly vždy poněkud kusé – žádný z ornitologů působících na Tachovsku či

Chebsku se mu totiž nevěnoval systematicky. Informaci o jeho výskytu najdeme jak ve starších pracích týkajících se přírodního parku Kosí potok (Nový et Válek 1978), v průvodci naučnou stezkou Kosí potok (Řepa 1985), tak i v pozdějších pracích nestora západočeské ornitologie Pavla Řepy v časopisech *Arnika* a *Český les* (Řepa 2009, 2016). Práce z roku 1985 zmiňuje výskyt skorců u soutoku Kosího a Kořenského potoka a uvádí toto místo jako jedno z mála dochovaných hnízdišť na Tachovsku. Je tedy zřejmé, že skorců bylo v 80. letech 20. století méně než dnes – tehdejší úbytek druhu patrně souvisel s vrcholícím znečištěním řek v té době. Řepův článek z časopisu *Arnika* dokládá i výskyt na dvou významných levostranných přítocích Kosího potoka – konkrétně na Úšovickém a Jilmovém potoce. Z Úšovického potoka je výskyt znám již od 70. let - viz článek v časopise *Arnika* z roku 1976 (Harvánek 1976). V předjaří roku 2015 jsem provedl systematické sčítání skorců na Kosím potoce, a to od mostu silnice Skláře – Mariánské Lázně po soutok se Mží, a zjistil celkem 11 obsazených teritorií (úseků toku obhajovaných hnízdícím párem). Horní tok Kosího potoka od pramene po Mariánské

Kosí potok pod Caltovem. Ideální biotop skorce s dostatečným množstvím odsedávek.
Foto Miroslav Tréglér.

Lázně je pro skorce méně vhodný a nebyl proto sledován. V letech 2015–2017 jsem výskyt skorců zmapoval na všech významnějších tocích okresu Tachov.

Mapování se provádí vzhledem k lepší přehlednosti a dostupnosti toků a také vysoké aktivitě ptáků v době tvorby páru resp. stavby hnízda koncem zimy a počátkem jara, tedy od poloviny února do počátku dubna, mimo období vyšších stavů vody při tání sněhu či deštích. Mapovatel při zjišťování skorců prochází podél toku a zapisuje každé pozorování. Obvykle postupuje po proudu toku a do protokolu započítává pouze jedince, kteří letí za něj. Hranice teritoria se vyznačí do mapy v místě, kde se skorec, tlačенý pohybujícím se mapovatelem, obrátí proti němu a přeletí za jeho záda. Obvyklá délka teritoria je v podmínkách Tachovska zhruba půl kilometru toku. Pro účely mapování jsem si Kosí potok rozdělil na šest úseků, které jsem právě v únoru a březnu 2015 zmapoval výše zmíněným způsobem. Spolu s úseky na Jilmovém a Úšovickém potoce jde celkem o osm úseků.

Vzhledem k náročnosti terénu zpravidla nelze za jeden den zmapovat úsek delší než 6–7 km. Celkově tedy mapování zabere osm mapovacích dnů. Výsledky mapování z roku 2015 lze najít v tabulce 1.

Nejvyšší hustotu skorců jsem zjistil v úseku mezi bývalou obcí Caltov a bývalým Tomšovým mlýnem, což velmi pravděpodobně souvisí s dostatkem odsedávek, klíčových pro získávání potravy. Rozšíříme-li zmíněný úsek Caltov – Tomšovův mlýn o sousední teritoria u ústí Meziveského potoka (nad Caltovem) a u Papírny (pod Tomšovým mlýnem u Kofene), dosáhneme na takovéto přesně pětikilometrovém úseku stejné hustoty (1 pár na 1,25 km). V posledních letech sleduji také hnízdění na Úšovickém potoce, protékajícím Mariánskými Lázněmi – v úseku hráz VN Mariánské Lázně – soutok s Kosím potokem u Sklářů hnízdí zhruba 2–3 páry. V tomto úseku to odpovídá hustotě 1 pár na 2,7 km. Další hnízdiště leží na Jilmovém potoce, kde se u Pístovského mlýna nachází obsazená hnízdní budka. Celkem tedy na Kosím potoce pod

Kosí potok u bývalého Tomšova mlýna pod Křínovem – jeden z pravidelně sledovaných hnízdních okrsků skorce vodního na Kosím potoce. Foto Martin Liška.

Skláří a dvou jeho nejvýznamnějších přítocích hnízdí asi 15 párů skorců, přičemž toto číslo se v posledních letech významně nemění.

Během vysokoškolského studia jsem se zabýval studiem stanovištních preferencí a potravního chování skorců na Kosím potoce a dalších devíti tocích Tachovska. Mimo jiné jsem zjistil, že skorci upřednostňují úseky toku s dostatkem odsedávek (předmětů vyčnívajících z koryta, používaných jako lovecká

stanoviště), přičemž význam odsedávek převyšuje důležitost samotné kořisti. Úsek méně bohatý na potravu s dostatkem loveckých možností je tedy lepší než úsek s bohatou, leč nedostupnou potravou. Odsedávky navíc slouží jako vizuální vodítko a usnadňují skorcům výběr správného teritoria (Liška 2018, 2021). Zajímavých výsledků a souvislostí ze života skorců jsem objevil mnohem více, avšak zde na ně není dostatečný prostor.

počátek úseku	konec úseku	délka úseku	počet párů	1 pár / km
Chotěnov-Skláře	Dolní Kramolín	4,9 km	2	2,45
Dolní Kramolín	Michalovy Hory	6,0 km	2	3,00
Michalovy Hory	býv. Caltov	5,2 km	1	5,20
býv. Caltov	Tomšův mlýn	2,5 km	2	1,25
Tomšův mlýn	Na Špírkově	4,9 km	2	2,45
Na Špírkově	soutok se Mží	4,8 km	2	2,40
celkem		28,3 km	11	2,79

Tabulka 1. Počet a hustota zjištěných teritorií (párů) skorce vodního na jednotlivých úsecích Kosiho potoka v roce 2015.

Vážnější zájemce proto odkazují na seznam literatury, kde jsou obě mé práce uvedeny. Ve výzkumu nejružnějších aspektů života skorců na Tachovsku pokračují nadále. Věřím, že v budoucnu se některé nové poznatky dostanou i na stránky Arniky.

Skorcům se dlouhodobě věnuji také jako kroužkovatel. Každoročně se mi na Tachovsku podaří označit desítky mláďat i dospělých jedinců. Dospělí ptáci se odchyťávají buď do tzv. nárazových sítí, natažených přes řeku, nebo za použití silného světla a podběráku při nocování (typicky na mostních konstrukcích). Mláďata jsou značena přímo na hnízdě, a to ve stáří okolo 10 dnů. Na samotném Kosím potoce jsem okroužkoval od roku 2017 celkem 23 skorců (10 mláďat ze 2 hnízd a 13 vzletných ptáků). Ve srovnání s výsledky z jiných toků na Tachovsku je to poměrně nízký počet, což lze vysvětlit dvěma faktory. Zaprvé: na Kosím potoce hnízdí skorci prakticky výhradně na přírodních hnízdištích (podemleté břehy, kořenové náběhy stromů apod.), jež se ve srovnání s velmi snadno zjistitelným hnízděním na lidských stavbách (mosty) podstatně hůře dohledávají. Tuto skutečnost snad změní plánovaná instalace hnízdních budek na některé mosty. Za druhé se nám (spolu s Karolínou Mrázkovou, studentkou PíF JU) přes intenzivní průzkum v posledních letech nepodařilo na Kosím potoce dosud najít žádné obsazované nocoviště, která se zpravidla nachází na mostních konstrukcích. Jednoduchý, efektivní a časově i fyzicky nenáročný noční

odchyt do podběráku tak nepřichází v úvahu a jsme nuceni odchyťávat pouze mnohem méně efektivněji „postaru“ do nárazových sítí natažených nad řekou. V této souvislosti bych rovněž rád zmínil, že od roku 2020 značím s kolegyní Karolínou Mrázkovou dospělé skorce na Tachovsku a v okolí i speciálními plastovými odečítacími kroužky tmavě zelené barvy s bílým alfanumerickým kódem (písmeno + číslo), který lze na rozdíl od klasických hliníkových kroužků snadno přechíst bez odchytu ptáka silným dalekohledem či z fotografie. I přes relativně nízký počet ptáků označených na Kosím potoce se podařilo dosáhnout několika poměrně zajímavých zpětných hlášení. Výběr těch nejzajímavějších nálezů z Kosího potoka ukazuje tabulka 2. Výzkum života skorců na Tachovsku dosud neskončil. Doufejme, že i v následujících letech přinese další zajímavá zjištění.

Pokud byste při svých toulkách po západních Čechách zaznamenali výskyt skorců s barevnými odečítacími kroužky, dejte mi vědět na e-mailovou adresu liška@museum-tachov.cz. Za všechna nahlášená pozorování vám předem děkujeme! ■

Literatura:

- Cepák J., Klvaňa P., Škopek J., Schröpfer L., Jelínek M., Hořák D., Formánek J. et Zárubnický J. (2008): Atlas migrace ptáků České a Slovenské republiky. Aventinum, Praha, 608 pp.
 Farkač J., Král D. et Škorpiš M. (2005). Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha, 94 pp.
 Harvánek J. (1976): Akce ledňáček a skorec. - Arnika 3/1976: 5.
 Liška M. (2018): Habitatové preference skorce vodního

kroužek	stáří/pohlaví	kroužkování	nález	vzdálenost
K 461343	mladý ♂	8. 6. 2017 Tabákový mlýn	21. 4. 2018 Tomšův mlýn	10,6
K 568781	mládě	19. 5. 2018 Svojšín	26. 3. 2021 pod Třebelí	12,4
K 568786	mládě	20. 5. 2018 Josefova Huť	22. 3. 2020 Tomšův mlýn	14,8
K 578347	starý ♂	30. 3. 2021 býv. Caltov	28. 8. 2021 Michalovy Hory	3,9

Tabulka 2. Nejzajímavější zpětná hlášení skorců vodních z Kosího potoka. Stáří jedince v době kroužkování (mladý = letošní, starý = loňský či starší); pohlaví (u mláďat nelze určit); vzdálenosti je myšlena vzdálenost mezi místem kroužkování a místem zpětného odchytu, přičemž číslo udává rozdíl v říčních kilometrech (tedy nikoliv vzdušnou vzdálenost). Nálezy dokládají typický pohnízdni rozptyl mláďat, v jednom případě (K 461343) pak i poměrně neobvyklou meziroční změnu hnízdiště dospělého ptáka. Nález skorce K 578347 je obtížné hodnotit, zřejmě jde pouze o pohnízdni potulku, nikoliv o změnu hnízdiště.

Skorec vodní (*Cinclus cinclus*) je jedním z pětičlenné příslušníků čeledi skorcovitých (Cinclidae), jediných zpěvných ptáků světa potravně vázaných na prostředí rychle tekoucích vodních toků. V Evropě žije jediný druh, skorec vodní, další se vyskytují v Asii (jeden druh), Severní (jeden druh) a Jižní Americe (dva druhy). Vyskytuje se v podhorských a horských oblastech celého kontinentu, kde nachází vhodné prostředí – rychle tekoucí řeky s čistou vodou a kamenitým dnem. Nižinám a jejich pomalu tekoucím a často zakaleným řekám se vyhýbá. Skorec je pták velikosti malého zavalitého kosa, svrchu zbarvený vlnkovane šedohnědě, na spodní straně těla se zářivě bílou náprsenkou a rezavohnědým pásem na náprsenku navazujícím. Zajímavé je také bíle zbarvené oční víčko, při mrknutí oka viditelné na velkou vzdálenost. Ozývá se ostrým, vrzavým „zrit“, i zpěv je velmi hlasitý s vrzavými a skřípavými tóny (Svensson 2012). Loví výhradně vodní kořist – obvykle larvy chrostíků (Trichoptera), jepic (Ephemeroptera) či pošvatek (Plecoptera), vodní koryše (blešivce rodu *Gammarus* apod.), spíše výjimečně i drobné rybky jako vranku obecnou (*Cottus gobio*). Pro kořist skáče do řeky z vyčnívajících kamenů či

jiných předmětů, pod vodou vydrží až dvacet vteřin, přitom obratně plave s pomocí křídel, zobákem obrací kameny a pomáhá si silnými nohama. K potápění je dobře přizpůsoben, kromě impregnovaného, hustého opeření má například málo pneumatizované kosti, umožňující snáze potápění. Hnízdí na březích řek, pod kořeny stromů, na zdech budov v těsné blízkosti řeky, velmi často na mostních konstrukcích a podobně. Hnízdo je uzavřená kulovitá stavba z mechu, vystlaná trávou a listím. Snáší obvykle 3–6 vajec, na kterých sedí zhruba 16 dní. Péče o mláďata trvá 22 dní. Většina našich skorců je stálá, výraznější přesuny (desítky až nižší stovky kilometrů) byly zaznamenány u mladých ptáků hledajících nová teritoria, severoevropské populace jsou ovšem tažné, odlétají na nezamrzající řeky (Cepák et al. 2008). U nás žije skorec zhruba na dvou třetinách území, převážně v horách a vrchovinách. Chybí v širším Polabí a v úvalech střední a jižní Moravy. Celková početnost ČR nepřekračuje 2000 hnízdících párů (Šťastný et al. 2009). V červeném seznamu ptáků České republiky (Farkač et al. 2005) je veden jako málo dotčený druh. Největším ohrožením pro něj jsou nevhodné úpravy (narovnávání) toků a jejich znečištění.

(*Cinclus cinclus*) na tocích okresu Tachov. – Ms., 45 pp. [Bakalářská práce, PFF JUJ].

Liška M. (2021): Potravní chování skorce vodního (*Cinclus cinclus*) na tocích okresu Tachov. – Ms., 53 pp. [Diplomová práce, PFF JUJ].

Nový P. et Válek V. (1978): Oblast klidu „Kosí potok“. Odbor kultury ONV, Tachov, 10 pp.

Řepa P. (1985): Naučná stezka mládeže v oblasti klidu Kosí potok. Odbor obchodu

a cestovního ruchu ONV, Tachov, 18 pp.

Řepa P. (2016): Rozšíření skorce vodního v CHKO Slavkovský les. – Arnika 1/2016: 6–10.

Řepa P. (2009): Skorec vodní (*Cinclus cinclus*) na Tachovsku. Český les 5/2009: 27–30.

Svensson L. (2012): Ptáci Evropy, severní Afriky a Blízkého východu. Ševčík, Plzeň, 448 pp.

Šťefáček S. (2008): Encyklopedie vodních toků Čech, Moravy a Slezska. Baset, Praha, 744 pp.

Šťastný K., Bejček V. et Hudec K. (2009): Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice: 2001–2003. Aventinum, Praha, 464 pp.

web1: <https://www.duden.de/>

KRÁTKÉ ZPRÁVY

■ V roce 2021 bylo v CHKO Slavkovský les z dotačního titulu Program péče o krajinu pokoseno přes 70 hektarů přírodovědně nejceněnějších luk a mokřadů. Způsobů a načasování sečí bylo opět značné množství a odvíjely se od toho, jaký cílové druhy nebo společenstva má opatření podpořit, nebo naopak potlačit. Ze stejného titulu Agentura ochrany přírody a krajiny ČR také financovala tvorbu téměř třiceti tůň po celé CHKO. Při jejich tvorbě je vždy kladen důraz na to, aby měly pozvolný sklon břehů i dna a umožnily tak rozvoj širokého pásu pobřežní vegetace. Při splnění těchto podmínek jsou pak nově vzniklé tůně vhodné pro život vodního hmyzu a rozmnožování obojživelníků.